

деградацію культури землеробства, збільшила залежність сільськогосподарського виробництва від природнокліматичних умов тощо (с. 270).

П'ятий розділ присвячено політичним наслідкам "селянської революції". В ньому простежено зміни в соціальній психології селян за умов війни та революції, політична поведінка селян, їх ставлення до влади, повстанство тощо. Окремо автор зупиняється на вивченні взаємин селянства і радянської влади. Особливої уваги заслуговують розмірковування автора щодо архаїзації суспільного життя, зростання в цьому контексті ролі селянства та його впливу на становлення нового суспільства тощо.

Звичайно, з огляду на широту та складність поставлених дослідницьких завдань, можливо, деякі питання залишилися недостатньо висвітленими, деякі положення є дискусійними чи недостатньо аргументованими. Однак самою постановкою проблем, які в ній піднімаються, рецензована монографія має викликати увагу науковців та широкого загалу читачів.

Анатолій Морозов

**К. В. Івангородський. Селянство
Полудневої Київщини в XVI – середині XVII
ст. (Студії з етносоціальної історії). –
Черкаси: Черкаський національний
університет, 2006. – 144 с.**

Книга молодого черкаського історика Костянтина Івангородського покликана з'ясувати місце та значення селянства Південної Київщини в етносоціальних процесах XVI – середини XVII ст., тобто на етапі, що передував Національній революції середини XVII ст.

Етносоціальний розвиток української спільноти в пізньому середньовіччя та ранньому новому часі – досі малодосліджена проблема. Передусім це зумовлено браком відповідних історичних джерел, а також суперечливістю теоретичних і методологічних засад подібних студійовань. Автор рецензованої монографії усвідомлює панорамність питань, пов'язаних із вивченням етносоціогенезу людських спільнот, а тому цілком слушно не ставить собі за мету їхню всебічну інтерпретацію. Водночас суттєво розширює його дослідницьку практику спроба розкриття теоретично-методологічних підстав історичного дослідження етносоціальних процесів XVI – першої половини XVII ст. в Україні, представлена в окремій студії пропонованої книги.

Не викликає сумнівів і та обставина, що вивчення історії селянства Полудневої Київщини в представлених хронологічних межах потребує особливої уваги з боку історичної науки, адже це дозволить ґрунтовніше усвідомити процеси формування не лише соціальної мікроструктури регіону, що виступає об'єктом дослідження автора, а і соціальної генези українського козацтва, діалектику взаємин із ним селянства, вплив такої взаємодії на етносоціальні процеси як у вищезгаданому регіоні, так і на рівні всієї спільноти українців.

Праця К. В. Івангородського не є класичною монографією, що втім не означає, боцімто вона позбавлена логічного студіювання проблеми. Складність і багатоманітність порушеною дослідником

питання вимагає досить об'ємної та, можливо, кількатомної праці. Тому безперечно важливим є нинішнє видання (невелике за обсягом), побудоване на основі накреслення магістральних напрямів такого дослідження, що може бути також дороговказом і для інших науковців, що вивчають дотичні проблеми. З іншого боку, запропонована автором структура роботи дозволила уникнути певної диспропорції, пов'язаної з тими аспектами теми, котрі майже не відображені в тогочасних джерелах.

Складовими книги є вступу, дев'ять нарисів, післямова та бібліографія. Безперечно зацікавленість викликає інтродукція, присвячена передусім роздумам автора щодо цивілізаційної ролі селянства, його впливу на становлення та розвиток етносоціальних спільнот. Саме цивілізаційний феномен селянства, на думку К. В. Івангородського, є справжньою основою процесів формування націй, у тому числі й української. Адже глибинні соціальні засади цієї частини суспільства фактично мимоволі, невидимо та неартикульовано, зумовлюють базис, на якому спрямованість етносоціальних процесів набуває завершеного, не позбавленого онтологічності та сенсу вигляду.

В першому нарисі дослідник аналізує наявну джерельну базу та історіографію проблеми, що дотепер не дістала окремого вивчення істориками. Представлена в дослідженнях окремих авторів, вона згадується, як правило, в загальному контексті. Аналіз наукового доробку дозволяє й простежити еволюцію поглядів різних учених на селянську проблематику в історії України в загальному контексті. Наступна студія присвячена з'ясуванню теоретично-методологічних аспектів запропонованого автором дослідження. Незважаючи на значну історіографію проблеми етногенезу українців, вона й надалі залишається ще досить далекою від остаточного розв'язання. Проте навіть окреслення і аналіз окремих аспектів, порушеної дослідником проблематики, дозволяє констатувати важливість і актуальність подібних розвідок, насамперед із залученням нових теоретичних і методологічних підходів. Застосування ж теоретично-методологічної бази етнологічної науки в історичному дослідженні, за критичного підходу, дозволяє набагато глибше та ширше розглядати й аналізувати етносоціальні та історичні процеси, зокрема й ті, що мали місце в Південній Київщині у XVI – першій половині XVII ст.

У третьому нарисі К. В. Івангородський зосереджує увагу на еволюції етносоціальної структури південних староств Київського воєводства на зазначеному часовому відтинку. Це питання є одним із основних, оскільки в історичній дійсності ключова роль належить саме етносоціальним структурам. Автор з'ясовує також вплив польського етнічного елемента, передусім на сферу тогочасної української еліти, етносоціальне значення (як нової еліти українців) козащини, для якої виняткове значення мала саме Південна Київщина. Місце селянства в українській етносоціальній структурі пізнього середньовіччя та раннього нового часу з'ясовується в наступній частині книги, що рецензується.

П'яту розвідку присвячено аналізу селянської верстви південних староств Київського воєводства в системі соціальних відносин того часу, які, з огляду на

порубіжний статус цього регіону в литовсько-польській добі, мали відчутну специфіку, що позначилася й на спрямуванні етносоціальних процесів в межах української спільноти. В наступному нарисі автор рецензованої монографії зосереджує увагу на умовах і обставинах формування безпосередньо селянської верстви Полудневої Київщини в XVI – першій половині XVII ст. причому ця специфіка, на думку К.В. Івангородського, обумовлювалася декількома чинниками.

Насамперед це особливості економічного розвитку регіону, що досліджені К. В. Івангородським у черговій студії. З іншого боку, незаперечним є той факт, що й специфіка аграрної економіки Середнього Подніпров'я мала потужний вплив на динаміку етносоціальних процесів у середовищі українців. У розрізі цієї тематики у восьмому нарисі книги історик пропонує поземельні відносини у південних старостах Київського воєводства розглядати як етносоціальні трансформації. Причому, як стверджує автор, ці трансформації, майже революційні за своїм характером, помітно вплинули на основні ознаки, що стали засадничими у процесі формування модерної української нації. Передусім мова йде про те, що еволюція поземельних відносин у регіоні стала одним із основних факторів утвердження нової соціально-економічної моделі українського етносоціального організму, що втілювалося й у розбудові Української козацької держави.

Тому логічним завершенням рецензованого дослідження виступає остання студія, присвячена з'ясуванню селянського чинника в генезі українського козацтва. К. В. Івангородський, зокрема, доводить, що попри відчутну детермінованість козащини

українським селянством, все ж таки навряд чи можна стверджувати, що безпосередньо селянська верства (у тому числі й Південної Київщини) стала основою формування цього унікального явища світової історії. Насамперед, переконує вчений, проблема однобічного розгляду соціальної природи козацтва не може задовільно інтерпретувати це явище, оскільки воно було не суто соціологічною категорією, а передусім етносоціальною структурою. Щодо соціального компоненту цього утворення, то його формування слід розглядати, швидше за все, як поетапний процес.

Безперечно, з огляду на масштабність проблематики, запропонованої К. В. Івангородським, його дослідження не може претендувати на вичерпне відтворення всіх граней ролі та значення селянства навіть незначного за розмірами регіону, яким виступала Полуднева Київщина в XVI – першій половині XVII ст., на динаміку та спрямованість етносоціальних процесів у межах української спільноти. Автор робить лише спробу створити загальну картину цього історичного явища. Сподіваємося, робота над цими та дотичними до них проблемами з боку молодого вченого не припинятиметься й надалі.

Підсумовуючи, слід зазначити, що хоча дослідження не позбавлене дискусійних моментів, проте, враховуючи його оригінальність та новаторський підхід до висвітлення історичної ролі селянства, зокрема Південної Київщини, безсумнівно, є вагомим внеском до скарбниці українського селянознавства, а отже, буде корисним для всіх, хто цікавиться історією українського селянства та регіональним рівнем українського націогенезису.

Сергій Карповенко

